

CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ VE MÜSTAKİL GRUP

Meltem Tekerek*

Öz

Bu çalışma hemen hemen II. Dünya Savaşı'nın başlayıp bittiği dönemde Türkiye'de hükümetin denetlenmesi amacıyla oluşturulmuş bir organı ele almaktadır. Daha önce bu konuda yapılan çalışmalardan farklı olarak Müstakil Grup İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile birlikte ele alınmıştır. Çünkü iç ve dış politikadaki bazı dengeler Müstakil Grubun kurulmasında etkilidir. İç politikada İsmet İnönü için Atatürk'ün ölümü sonrası karmaşık bir ortamda sistemin devamlılığını sağlamak, dış politikada ise Türkiye'nin yanı başında bir dünya savaşı ve Türkiye'nin Batılı devletler arasında bir tercih yapması söz konusudur. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'yi dolayısıyla İsmet İnönü'yü etkileyen iç ve dış politik ortam ayrıntılarıyla verilmiştir. İkinci bölümünde ise Müstakil Grubun mahiyeti ve faaliyetlerine yer verilmiştir.

Çalışmada arşiv belgeleri, zabıt cerideleri, kurultay zabıtları, nizamname projesi, encümen raporu, tüzük komisyonu raporu, günlük gazeteler ve anılara başvurularak konuyla ilgili eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü, Türkiye, Müstakil Grup, Cumhuriyet Halk Partisi, Kurultay.

Abstract

President Of The Republic İsmet İnönü and Independent Group

This study deals with a body which is established with the aim of inspecting the government in Turkey in a period around the time when the 2nd World War started and finished. Distinctively from the earlier studies conducted on this subject, the Independent Group is discussed with İsmet İnönü's presidency. Because some balances in domestic and foreign policy affected the constitution of the Independent

* Milli Eğitim Bakanlığı, Yenimahalle Halk Eğitim Merkezi, Ankara

Group. The point discussed for domestic policy is, for İsmet İnönü, providing continuance of the system in a complicated environment after Atatürk's death; and for foreign policy, there was a World War in Turkey's nearby and Turkey had to make a preference among Western countries. Therefore, in the first section of the study, domestic and foreign atmosphere which affected Turkey and accordingly İsmet İnönü are presented in detail. In the second section, the nature and activities of the Independent Group are presented.

In the study, in an effort to remedy the deficiencies related to the topic, archive documents, minute books, reports of council, report of bylaw commission, daily newspapers, and memories were consulted.

Keywords: *İsmet İnönü, Turkey, Independent Group, Republican People's Party, Council.*

Giriş

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çok partili hayata geçiş denemeleri Türk siyasi hayatında önemli bir aşama olarak değerlendirilir. Mecliste henüz muhalefetin olmaması, hem yeni rejimin demokratikleşmenin gereklerinden birini yerine getiremediğini gösterir, hem de rejimin sağlıklı yerleşmesini güçleştiren bir durumdur. Ayrıca bürokrasinin de sağlıklı işlemlerini sağlayacak kuruluşlarda eksiklikler vardır. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerek muhalefetin oluşturulması, gerekse bürokraside işleyişin düzenlenmesi amacıyla bazı girişimlerde bulunulduğunu görüyoruz. Bu girişimlerin sağlam temeller üzerine oturtulmak istenen rejime bir zemin hazırlamak amacına hizmet eden girişimler oldukları söylenebilir.¹

Bu bağlamda 1923'ten 1946 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bünyesindeki esaslı değişimler üzerinde etkili olan üç muhalefet hareketiyle karşılaşmıştı. Bunlardan ilki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası idi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hareketi Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak son bulmuştu. İkinci muhalefet hareketi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan kısa bir süre sonra feshedildi. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu 1930 yılında kurulmak istenen Ahali Cumhuriyet Fırkası da kuruluşundan iki ay sonra feshedilmiştir. Yine o günlerde kurulmak istenen Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi'nin kurulmasına izin verilmeyerek girişilmek istenen başka bir muhalefet girişimi de böylece sonuçsuz kalmıştı.²

¹ Mustafa Turan, "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, Yıl: 1999, s. 28.

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 562.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı

Atatürk ile İnönü arasında başlayan ayrılıktan sonra İsmet İnönü 20 Eylül 1937 tarihinde Başvekillik görevinden ayrılmıştı. Ayrılığın amacı istirahat için bir izin alma şeklinde açıklanmıştı. Fakat aradan bir hafta geçtikten sonra ayrılığın kalıcı olduğu anlaşıldı. İnönü'nün yerine Celal Bayar'ın Başvekil olması ayrılığın daha çok ekonomik politikadaki tercih sorunundan kaynaklandığını, gerek iç ve gerek dış nedenlerle liberalleri güçlendirme siyasetinin sürdürüldüğünü gösteriyordu.³ İnönü'nün Türkiye'nin 1930'ların sonunda yüz yüze geldiği karmaşık sorunları çözecek kadar esnek olmadığı da düşünülüyordu. Başbakanlığa atanan ilk sivil olan Celal Bayar'ın bürokratik parti-devlet mekanizmasının yeniden biçimlendirilmesi için uygun siyasal özellikler taşıdığı düşünülüyor, kişisel hak ve güvenceleri güçlendirmesi ve özel sektöre daha fazla önem vererek bürokrasiyi zayıflatması bekleniyordu.⁴

Bayar kısa başbakanlığı döneminde bütün bunları gerçekleştiremedi. Çünkü bürokrasi derinlere kök salmıştı. Avrupa'da artan kriz, Almanya'nın artan gücü ve prestiji de liberal eğilimin lehinde değildi. İngilizlerin karşı önlemlerine rağmen, Almanya'nın ekonomik siyaseti Ankara'yı sürekli olarak bu ülkenin alanına çekiyor, siyaset ve ideolojiyi de etkiliyordu.⁵

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölmesi üzerine Büyük Millet Meclisi 348 mevcudun tam ittifakı ile Lozan kahramanı olarak anılan İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına seçti.⁶ Bu seçim parti mekanizmasının gücünü ve İnönü'nün Meclis'in bütün üyeleri arasında disiplini sağlama yeteneğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁷

Atatürk'le ve dolayısıyla çevresindeki bürokratlarla bir ayrılık yaşanmasına rağmen İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinde şu gelişmeler etkili olmuştur: Başvekil Bayar'ın İnönü'nün hasımlarıyla

³ Atatürk'le İnönü arasındaki uyumsuzluk konularını başlıca üç alanda değerlendirebiliriz. Birincisi, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İnönü'nün başbakanlığındaki hükümete sürekli olarak dışarıdan müdahale etmesidir. İkincisi dış politika konusunda özellikle Hatay sorununun gündemde olduğu bir sırada Hatay'a karşı izlenmesi gereken dış politika, Atatürk'le İnönü arasında önemli bir anlaşmazlık noktasıydı. Üçüncü konu ise ekonomik alanda izlenmesi gereken politikanın belirlenmesiydi. Bu konuda Atatürk devletçi ekonomik politikaya kuşkuyla bakarken, İsmet İnönü devletçi ekonomik politikaları savunmuştur. Cemil Koçak, "*Siyasal Tarih (1923-1950)*", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 116-117.

⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007, s. 87-88.

⁵ **A.g.e.**, s. 88.

⁶ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1938.

⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 88.

işbirliğini reddetmesi (Bayar bu süre boyunca İnönü ile temasını sürdürmüştü); İnönü'nün hasımlarının kabul gören bir aday bulamamaları (Hem milletvekillerinin hem de parti bürokratlarının yıllar önce bizzat İnönü tarafından seçilmiş olmaları); askeri liderlerin İnönü'yü desteklemek kararı ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Mecliste büyük destek göreceği kendisine belirtildiği halde aday olmama kararıdır.⁸

Artık Cumhurbaşkanı olan İnönü hükümetin yine Bayar tarafından kurulmasını istemiştir. Ancak yeni hükümette gözden kaçmaması gereken önemli bazı değişiklikler yapılmıştır. Atatürk döneminin daimi hükümet üyeleri Şükrü Kaya (eski Dahiliye Vekili) ile Tevfik Rüştü Aras (eski Hariciye Vekili) bizzat İnönü'nün talebi üzerine yeni hükümette yer almamışlardır. Bunun nedeni ise basittir: Her iki politikacı da İnönü'nün siyasal yaşamdan çekildiği sırada İnönü'ye karşı siyasal girişimlerde bulunmaktan çekinmemişlerdir. İktidara gelen İnönü siyasal rakiplerini tasfiye etmektedir. Kaya, sadece milletvekili olarak kalmış; Aras ise bir süre sonra Londra büyükelçiliğine tayin edilmiş ve aktif siyasal hayattan ayrılmıştır.⁹ Bu durumda yeni hükümette Adalet Bakanlığına Hilmi Uran, Dışişleri Bakanlığına Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanlığına Dr. Refik Saydam getirilmiştir.¹⁰

Milli Şef İnönü ve İç Politik Ortam

Parti'nin 16 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü kongresinde Atatürk, partinin kurucusu ve “ebedi önder” i olarak ilan edilirken; İnönü, tüzük değişikliği yapılarak partinin “değişmez başkanı” seçilmiştir. İnönü, aynı zamanda “milli şef” ünvanını da almış ve rejim, “tek parti, tek ulus ve tek önder” sloganıyla betimlenen bir biçim almıştır. “Mutlak şef ve değişmez başkan” ünvanları iktidardan asla alınamayacağını göstermektedir. Bu durumda İnönü kimseye karşı sorumlu değildir.¹¹

İnönü'nün Milli Şef sıfatını almasının bazı nedenleri vardır: Birinci neden o dönemde moda gibi olan, içte ve dışta prestijleri hayli yüksek olan başarılı tek partili şef sistemlerinin (Almanya'da Hitler- Führer, İtalya'da Mussolini-Duçe ve İspanya'da Franco- Caudillo) etkisidir. İkinci neden iç politika gelişmeleridir. Atatürk'ün ölümü ile bir iktidar boşluğu meydana gelmiştir. Gerçi İnönü'nün hemen ve ittifakla seçilmesi sistemin devam

⁸ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 268.

⁹ Koçak, **a.g.e.**, s.123.

¹⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 299.

¹¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 88.

edeceğinin bir göstergesidir. Ancak bazı değişiklikler olması da beklenmektedir. İnönü'nün içte uzun zamandır bu anı beklediği tahmin edilen muhalefete karşı hem sistemin devamlılığını sağlamak, hem de kendi düşüncüklerini uygulamak için güce ihtiyacı vardır.¹²

Bundan hareketle ilk iş olarak Olağanüstü Kongreden hemen iki gün sonra (18 Aralık 1938) Cumhurbaşkanı İnönü eski Terakkiperver Fırkası lideri Kazım Karabekir'i Çankaya'da kabul ederek görüşmüştür.¹³

İnönü, 22 Aralık 1938 tarihli bir namzetlik kararı ile Kazım Karabekir'i, Hüseyin Cahit Yalçın'ı, Fethi Okyar'ı ve Hasan Rıza Soyak'ı milletvekilliğine seçirmiştir.¹⁴

Bu arada, o günlerde Atatürk'ün zamanında genellikle devrimleri benimsemedikleri için yurt dışına gitmiş olanlar da birer ikişer geriye dönmeye başlamışlardır. Örneğin, Atatürk'e karşı önce mandacılığı, sonra da Osmanlılığı savunmuş olan Halide Edip 1939 yılı başında sürekli yerleşmek üzere Türkiye'ye dönmüştür.¹⁵

İsmet İnönü'nün milli şeflik görevini üstlenmesinden sonra 25 Ocak 1939'da, daha önce Atatürk tarafından başbakanlığa getirilmiş olan Celal Bayar çekilmiş, yerine Refik Saydam atanmıştır. Ertesi gün de hükümet programı okunarak Meclis'ten güvenoyu almıştır. Aynı oturumda seçimlerin yenilenmesine de karar verilmiştir.¹⁶

Milli Şef döneminin başlangıcında CHP'nin yapısında da bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Önce Refik Saydam, CHP'nin Genel

¹² Koçak, a.g.e., s. 124.

¹³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s. 313.

¹⁴ Kazım Karabekir Paşa İzmir suikastı olayından itibaren menkup bir durumda yaşıyordu. Atatürk'le arası açıldı, fakat Terakkiperver Fırkası'ndaki münasebeti dolayısıyla da daha o tarihten itibaren İnönü ile ihtilaf halindeydi. Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren Tanin gazetesindeki çok şiddetli yazıları ile tek parti rejiminin düşmanı olmuştu ve hücumlarının merkezi, İsmet İnönü idi. İzmir suikastından sonra, Hüseyin Cahit de, siyasi yazı yazmaz olmuştu. Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün başkâtibi umumsiydi. Fethi Okyar ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması dolayısıyla İnönü'ye karşı, şiddetli muhalefet yapmış biriydi. Yine İzmir suikastından beri her türlü siyasi faaliyetten men edilmiş durumda yaşayan, Sabit Sağıroğlu Elazığ'dan ve yeğeni Halet Sağıroğlu Malatya'dan parti adayı gösterilip milletvekili seçildiler. İstiklal Harbinin önemli isimlerinden emekli Orgeneral Ali Fuat Cebesoy da aynı şekilde siyasi hayata girerek Bakanlık ve Meclis Başkanlığına kadar getirildi. Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C.1, Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası, 1. Kısım, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 151.

¹⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi** (1930-1945), Altın Kitaplar Yayınevi, (y.y.)1983, s. 177.

¹⁶ A.g.e., s. 175.

Başkan Vekili olmuş, Parti Genel Sekreterliğine ise İçişleri Bakanının getirilmesi gerekirken Erzurum mebusu Fikri Tuzer getirilmiştir.¹⁷

İnönü'nün kendi deyimiyle “İçişlerinde yeni bir politika lüzumludur. Bu politika, gerginlikleri ciddi olarak giderme veya yumuşatma istikametinde olacaktır.”¹⁸ Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra uygulamaya koyduğu önde gelen muhaliflerle barışma politikasıyla İnönü, eski muhalifleri rejimle uzlaştırarak bir yandan CHP içindeki güç ve etkinliğini artırmayı, bir yandan da muhtemel muhalefet hareketlerini önlemeyi tasarlamaktadır. Seçimden kısa bir süre önce 4 Mart'ta Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan çay partisine, İstanbul'da görev yapan yüksek memurlarla askeri erkânın yanı sıra kendileriyle hala uzlaşmaya varılamamış muhaliflerin de bulunduğu 1700 kişi katılmıştır.¹⁹

Seçim için aday listeleri açıklandığında İnönü'nün uzlaşma politikasının meyvelerini verdiği görülür. Atatürk döneminde Atatürk'e yakınlığı, buna karşılık İnönü'ye muhalefeti ile tanınan birçok eski milletvekili liste dışı bırakılırken, artık rejimle uzlaşmış olan eski muhalifler aday gösterilmiştir. Gösterilen adayların tümünün milletvekili seçilmesiyle bir dönem kapanmış, yeni bir dönem açılmıştır.²⁰

Altıncı dönem partinin milletvekili adaylarından 420 milletvekili içinden 125'i İsmet İnönü tarafından ilan edilen yeni adlardır. Eski Meclis'ten 102 milletvekili bu dönemde aday gösterilmemiştir. Dört ilden müstakil aday çıkacaktır.²¹ Mart sonunda yapılan seçimler Meclis bünyesinde dikkate değer bir değişikliğe yol açmamıştır. Atatürk devrinde mütat zevat olarak anılan birkaç kişi aday listesinden çıkarılmış, onların yerine Atatürk zamanında devrimlere karşı gelmekle tanınmış birkaç eski menkûp listeye alınmıştır. Mebus adayları teker teker Parti Genel Başkanının onaylamasına sunulduğu için bu isimlerin aday gösterilmesine bir anlam

¹⁷ A.g.e., s. 178.

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, (1938-1950), C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 45.

¹⁹ Rauf Orbay, Cafer Tayyar Eğilmez, Ali İhsan Sabis ve eski sadrazamlardan Salih Paşa gibi önemli isimler de davette hazır bulunanlar arasındaydı. Davetten bir gün önce Dolmabahçe Sarayı'nda İnönü ile baş başa akşam yemeği yiyen Rauf Orbay'ın çay daveti sırasında parti dışından milletvekili olmayı kabul edeceğini bildirmesi ile rejim ile muhalifler arasındaki buzlar biraz daha eridi. Rauf Orbay 22 Ekim'de yapılan ara seçimde CHP adayı olarak Kastamonu'dan milletvekili seçilecektir. Bu çay davetinin verildiği gün uzun yıllardır yurt dışında gönüllü olarak sürgün bulunan Adnan Adıvar, iki gün sonra da eşi Halide Edip Adıvar Türkiye'ye döndüler. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s. 322.

²⁰ Aynı yer.

²¹ **Akşam**, 25 Mart 1939.

vermek isteyenler olmuştur. İnönü'yü ölümünden sonra Atatürk'le şöhret ve başarı yarışına girmiş birisi, bu davranışı da rejimin sonraki gelişmeleri açısından tehlikeli bulanlar olmuştur.²²

Yeni Meclis'in "Atatürk'ün zamanındaki bazı arkadaş kırgınlıklarına uğrayan kimseleri de içine alan" bir özellik gösterdiği belirtilmektedir.²³ Altıncı dönem TBMM ilk toplantısını 3 Nisan 1939'da yapmıştır.²⁴ Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan ve İnönü'ye karşı tavırlarıyla bilinen Kılıç Ali, Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak, Recep Zühtü Soyak, Tevfik Rüştü Aras, Cevat Abbas Güner, Tahsin Uzer, Hüsrev Gerede, Naşit Hakkı Uluğ gibi birçok ünlü isim meclis dışında bırakılmıştır.²⁵ Bir genel seçim daha geride bırakılırken, İsmet İnönü parti ve hükümetten sonra meclis üzerinde de otoritesini kurmuş, üyelerinin tümü onayından geçmiş olmaktadır.²⁶

Bu gelişmelerin yalnızca kırgınlıkları gidermek gibi bir amaçla ortaya çıktığını söylemek olanaksızdır. Çünkü bu gibi kimseler yeniden baş tacı edilirlerken, Atatürk'ün bakanlarından olan Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras ve yine ona yakınlığıyla tanınan Kılıç Ali mebus yapılmamışlardır. Yeni kırgınlıklar yaratılmıştır. Bu arada, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından önceki dönemde işlendiği öne sürülen birtakım yolsuzlukların da birden ortaya çıkarılmaya başlaması ilginçtir.²⁷

Buraya kadar sözünü ettiğimiz İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yeni milletvekillerinin parlamentoya girmesi, Atatürk'e yakın olan milletvekillerinin tasfiyesi, başbakanın değiştirilmesi gibi uygulamaları İsmet İnönü'nün kişisel tercihleri ile beraber değerlendirmek daha akla yatkın görünmektedir.

Dış Politik Ortam

Bu dönemde Türkiye'deki yönetim biçimi Güneydoğu Avrupa'nın hemen tümünde ortaya çıkan (Portekiz'deki Salazar, İspanya'daki Franco ve Yunanistan'daki Metaxas yönetimleri gibi) öteki otoriter yönetim biçimlerine birçok bakımdan benzetilmektedir. Fakat Türkiye'deki yönetimin kültürel ve dinsel açıdan muhafazakâr olmadığı, aksine muhafazakâr şekilde dindar olan bir toplumda geniş kapsamlı kültürel bir devrime girişildiği değerlendirilmesi yapılmıştır. Mussolini'nin ulusal birliği

²² Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964, s. 19.

²³ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi** (1939-1945) Turhan Kitabevi, Ankara, 1974, s. 11.

²⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s. 176.

²⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s. 327.

²⁶ **Aynı yer.**

²⁷ Yetkin, **a.g.e.**, s. 177.

kurma ve İtalyan toplumuna canlılık kazandırma yönteminin, birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de birçok kişiyi etkilediği söylenmektedir.²⁸

Şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki Türkiye bugünlerde Batılı ülkelerin tümüyle iyi ilişkiler geliştirme çabası içinde olmuştur. İngiltere, ABD, Almanya ile ticaret sözleşmeleri yapılmıştır. Türkiye Franco iktidarını hukukten tanıırken (21 Şubat 1939),Hitler’in doğum gününü kutlamak üzere bir heyet Almanya’ya gönderilmiştir. İsmet İnönü ABD’ne hitaben yayınladığı bir İngilizce radyo mesajında “*Türkler, büyük Amerikan milletini içtenlikle selamlarlar*” demektedir.²⁹

Ancak II. Dünya savaşının arefesinde Türkiye’nin bir türlü uzlaşmadığı devlet İtalya olmuştur. İtalya ile bir dostluk antlaşması imzalanmış olmasına rağmen Türkiye İtalya’ya güvenememiştir. Ayrıca İtalya’nın Habeşistan’ı işgali, Mussolini’nin Asya’yı hedef tutarak İtalya’nın emperyalist emellerinden söz açması Türkiye’nin dış politikasına yön veren önemli bir etken olmuştur. Bu tehlikenin sonucu olarak Türkiye’nin İngiltere ile ilişkileri iyi gitmeye başlamıştır. Türkiye açısından İngiltere ile dostluk Sovyet Rusya ile ilişkilerde bir değişiklik yaratmayacaktır. Sovyet Rusya, Alman ve Japon baskısı altında Batı’ya kaydığından Türkiye için bu iki dostluğu bağdaştırmak kolaydır. Kısaca Türkiye, İtalyan ve Alman tehlikesine karşı İngiltere ve Sovyet Rusya’ya dayanmak istemektedir. Aslında Türkiye, Almanya’nın da 1939 Martına kadar izlediği “bir millet, bir devlet” politikasını haklı bulmuştur. Ancak 15 Mart 1939’da Almanya’nın Çekoslovakya’yı ilhak etmesi ve böylece hayat sahası politikasına başlaması, Türkiye’yi endişelendirmiş ve onu Batı ile anlaşmaya götüren bir etken olmuştur. İtalya’nın 1939 Nisanında Arnavutluk’u işgali Türkiye’de büyük kaygı uyandırmıştır. İtalya böylece Türkiye’nin güvenlik sahasına ayak basmış olmaktadır.³⁰

Böyle bir ortamda Türkiye ve İngiltere arasında yapılan görüşmeler sonunda nihayet 12 Mayıs 1939’da Ankara’da imzalanan Türk- İngiliz deklarasyonu dünyaya ilan edilmiştir. Fransa ile Hatay sorununun çözümlenmesinin ardından bu ülkeyle de 23 Haziran 1939’da aynı

²⁸ Örneğin Cumhuriyet döneminde yürürlüğe giren yeni bazı yasalar İtalyan yasalarının doğrudan kopyasıydı. Zürcher, a.g.e., s. 270.

²⁹ Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 3-8.

³⁰ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 137-138.

deklarasyon ilan edilmiştir. Ardından Türk- İngiliz- Fransız İttifakı da 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır.³¹

Ekim 1939 İttifakını Atatürk'ün dış politikasının doğal bir devamı olarak nitelendirmek mümkündür. Türkiye'nin bu dönemdeki Batı politikasının özü İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmak ve buna Sovyetler Birliğini de katmak şeklinde olmuştur.³²

Müstakil Gruba Doğru

İçerde ve dışarda bu gelişmeler olurken Cumhurbaşkanı İnönü, CHP Beşinci Kurultayından iki ay evvel, İstanbul Üniversitesi balkonundan Üniversitelilere hitaben bir konuşma yapmıştı. İnönü'nün 6 Mart 1939 günü buradaki rejime karşılık gelen sözleri ile çok partili hayata doğru, yeni teşebbüs ve tasavvurların ilk adımı atılmak istenmişti. Buradaki konuşmalar ve taahhütler ise Beşinci Kurultay'ın fikir kaynağını teşkil edecektir. İnönü "*Batı ülkelerinin bütün hususiyetlerinin gelecek yıllar içerisinde memleketimizde de tatbik edileceğine güvenim vardır*" diyor ve ilave ediyordu: "*Çok yakın bir tarihte, hakiki halk idaresi ve halk murakabesinin kendi memleketimiz bünyesinde de, tahakkuk etmiş olduğunu göreceksiniz.*"³³

Metin Toker'in ifadesiyle "Türkiye'nin aydını, Türkiye'nin yüksek tahsil gençliği dört ay öncesine kadar sürmüş bulunan bir idare tarzından sonra, Atatürk halefinden yeni bir idare tarzı devresinin açılmasını, bir değişikliğin yapılmasını bekliyordu. İsmet İnönü'yü bunu başlatacak kimse olarak görüyordu ve yeni Cumhurbaşkanı'nın 6 Mart 1939 günü söylediği sözler onun da aynı görüşte olduğunu ispatladı."³⁴

İnönü şöyle diyordu:

"Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmülleri siyasi hayatımızda mütemadiyen tahakkuk ettirilecektir. Milletın murakabesi idare

³¹ Türk İngiliz deklarasyonunun önemli olan 3. Maddesine göre "Bu kesin anlaşmanın yapılmasına kadar, Türkiye Hükümeti ve Büyük Britanya Hükümeti, Akdeniz Bölgesinde savaşa yol açacak bir saldırı ortaya çıktığında, edimsel işbirliği yapmaya ve birbirlerine ellerinden gelen tüm yardım ve kolaylığı göstermeye hazır bulduklarını açıklarlar" denmekteydi. 4. Maddede bunun hiçbir devletin aleyhinde olmadığı belirtilmekteydi. Deklarasyonun 6. Maddesinde ise "İki Hükümet Balkanlar'da güvenliğin kurulmasını sağlamak gereğini de kabul ederler ve bu amaca varmak üzere danışma içinde bulunmaktadır" ifadesi yer alıyordu. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 275- 276.

³² **A.g.e.**, s. 255.

³³ Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 150.

³⁴ Metin Toker, **Tek Parti'den Çok Parti'ye**, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, (y.y), 1970, s. 16-17.

üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edilmedikçe halk idaresi vardır denilemez.” Bu sözler demokratik bir idare tarzına, serbest seçimlere geçme niyetinin o günler için kesin ifadesi olarak değerlendirilmiştir.³⁵

Gerek Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde ve gerek devlet müesseseleri içinde, tek otorite mevkiinde olan İnönü yukarıya aldığımız konuşması ile kendi idealini ortaya koymuş olabilir. Fikir alanında dahi, kendisini böyle bir davranışa zorlayan bulunmadığına ve Atatürk devrinin yetki ve imkânlarının tamamı kendisine olduğu gibi geçtiğine göre, İnönü'nün sözlerinde bir idealizm aramak gerektiğini düşünenler vardır.³⁶

Beşinci Büyük Kurultayın Toplanması

İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmadan iki ay sonra yapılan kurultayda ise fikirler biraz daha ilgi toplamıştır. Yenilenmesi beklenen seçimlerde halk temsilcilerinin devletin işleyişini kontrol edebilmeleri prensibi birçok kimsenin kolayca izahını yapamadığı bir konudur.³⁷

Türkiye'nin Batı ile daha fazla bütünleşme çabalarını sürdürdüğü bir dönemde ve savaş arifesinde toplanan CHP Beşinci Kurultayının ülke ve parti tarihi açısından özel bir yeri vardır. Uluslararası düzeyde devletin yerini belirleme yönündeki değişiklikler, ilk kez bu kurultayda belgelenecek ve kurumlaştırılacaktır. Batı'ya yanaşmak için gerekli olan, “demokrasiye geçiş” ya da “demokrasiyi kemale erdirmek” gibi sloganlar ilk kez bu kurultayda ortaya çıkacak ve yine parti- devlet kaynaşmasının çözülmesi yolunda ilk adımlar atılacaktır.³⁸

Nitekim Milli Şef'in Parti Kurultayını açarken yaptığı hükümetin iç ve dış siyasetini açıklayan nutuk Avrupa'da da büyük ilgi ile karşılanmıştır.³⁹

29.05.1939 tarihinde CHP Beşinci Büyük Kurultayında Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'nün irat buyurdukları nutukta “...Siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz...İyi bir halk idaresinin siyasi idarede ana prensipleri; her nevi seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesiyle, hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetinde hakiki bir milli murakabenin şüphe götürmez bir

³⁵ A.g.e., s. 18.

³⁶ Giritlioğlu, a.g.e., s. 150.

³⁷ Giritlioğlu, a.g.e., s. 151.

³⁸ Hikmet Bila, **CHP Tarihi (1919-1979)**, Doruk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1979, s. 156.

³⁹ **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1939.

tarzda bulunması ile hülasa edebiliriz...Hükümet işleri milletvekillerinin ciddi bir murakabesi altında olduğu halde bütün gayretler, Cumhuriyet Hükümetinin itibar ve muvaffakiyetini artırmak yoluna müteveccihdir (yöneliktir).Halkın seçimlere yakın alakası ve Büyük Millet Meclisi'nde millet haklarının açık murakabesi idealleri ile nifak ve anarşiye mahal vermemek zaruretlerinin beraber yürüyebileceğine inanıyoruz...''⁴⁰

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultayı, daha evvelki senelerde yapılan kurultaylara nazaran önemli bir zihniyet farkını ortaya koymaktadır. Gerçekten 29 Mayıs 1939 tarihinde başlayan ve 3 Haziran tarihine kadar devam eden kurultay çalışmalarında partinin yönetiminde bir değişiklik yapılmak istendiği kanaati uyanmaktadır. 1935 kurultayında tek parti rejiminin sağlamaştırılmak istendiği ve sonradan o yola gidildiği halde 1939 kurultayında çok partili hayata doğru yönelmenin göstergeleri ile karşılaşmaktayız.⁴¹ Milli Şef'in söyleviyle açılan CHP Beşinci Kurultayında öncelikle parti ve devlet birliğinin gerçekleştirilmesi için üç yıl önce alınan karardan geri dönmüş ve bu karar genel başkanlık divanınca 7 Haziran 1939'da uygulanmaya konmuştur. Ne var ki bu yeni kararlar valilerle partinin işbirliğinin sona erdiği sanılmamalıdır.⁴²

Kurultay'ın kabul ettiği tüzükte, parti genel başkan vekilinin değişmez genel başkan tarafından, partinin milletvekilleri arasından atanacağı, görev ve sorumluluklarının yine değişmez genel başkan tarafından belirleneceği hükme bağlanmıştır. Bu yenilik başbakanın aynı zamanda partinin genel başkan vekili olması uygulamasına son vermiştir. Yeni tüzüğün getirdiği bir başka yenilik de içişleri bakanının aynı zamanda parti genel sekreteri olması uygulamasına son vermesi ve hükümet üyelerinden herhangi birinin parti genel sekreteri olmasına imkân vermesidir.⁴³

Aslında bütün bunlara rağmen 1939 seçimleri ve seçimlerden sonra toplanan CHP Kurultayı Atatürk dönemindeki anlayış ve uygulamaların yeni dönemde de herhangi bir köklü değişikliğe uğramadan süreceğini göstermektedir. 1939 seçimlerinde eski milletvekillerinin dörtte üçünün yeniden milletvekili yapılması ve partinin yeni benimsediği programda önemli bir değişikliğe gidilmemesi bunun en önemli göstergesidir. Bununla birlikte, hemen eklemek gerekir ki, partinin yeni değişmez genel başkanı İsmet İnönü'nün hem seçimler, hem de kurultayda benimsenen yeni tüzük

⁴⁰ CHP Beşinci Büyük Kurultayında Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'nün İrat Buyurdukları Nutuk, Ankara, 29.05.1939, s. 4.

⁴¹ Giritlioğlu, a.g.e., s. 148.

⁴² Yetkin, a.g.e., s. 178.

⁴³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, s. 328.

sayesinde parti üzerindeki kişisel güç ve siyasi otoritesini tartışmasız bir biçimde artırdığı söylenir.⁴⁴

Böyle bir ortamda Ali Rana Tarhan'ın ifadesiyle ise İsmet İnönü tek partinin murakabesini yeterli görmemiş, fakat esaslı büyük farklardan doğmayacak olan siyasi partilerin yalnız şahsiyat yaparak memleketin bünyesini sarsacağından ciddi endişe duymuşlardır. Bunun için partiyi içinden kendisine kontrol ettirmeyi geçici bir tedbir olarak ileri sürmüşlerdir. Böylece büyük kurultayın tasvibiyle müstakil grup “milli murakabenin inkişafına hizmet etmek emeli”nden doğacaktır.⁴⁵

Müstakil Grubun Kurulması

Müstakil Grubun kuruluşuna giden yolda CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayına sunulan nizamname projesinde parti teşkilatına Büyük Millet Meclisi Parti Müstakil Gurubu eklenmesi teklif edilmiştir.⁴⁶

Yine Kurultaya sunulan bir raporda “Değişmez Genel Başkanın açılış nutkunda tebarüz ettirildiği üzere partinin meclis gurubunda vücuda getirilmek istenen müstakil hüviyetli teşekkül ile parti ve meclis hareketlerinde halk idaresinin hakiki icaplarına daha ziyade yaklaşılmasını temin edecek bir adım atılmış olduğuna, bundan memleket için ancak fayda hasıl olacağına inanıldığından” bahsedilmektedir.⁴⁷

Serbest Fırka denemesinden farklı olarak kurulacak bu murakabe organının (yukarda sözünü ettiğimiz gibi) parti içinde ve parti denetiminde tutulması kararlaştırılmıştır. 1930'daki durumun aksine uluslararası gelişim ve Türkiye'deki etkileri bu kontrollü muhalefet fikrinin ilerde gerçek bir muhalefete dönüşmesine yardımcı olacaktır.⁴⁸

CHP'nin 29 Mayıs 1939 tarihli Ankara'da yapılan Beşinci Büyük Kurultay'ı açılış konuşmasında Genel Başkan İsmet İnönü, söz konusu değişikliği şu sözleri ile haber vermektedir “...*Büyük Kurultay'a takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir de müstakil grubunu düşündük. Büyük Kurultay'dan vazife*

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ Aynı Tarihi 1, Sayı: 150, 1946, s. 14.

⁴⁶ **Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi**, Ankara, 29.05.1939.

⁴⁷ **CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program-Nizamname Encümeni Raporu**, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

⁴⁸ Gerçekten, II. Dünya Savaşı başında, Türkiye'de özellikle totaliter rejimlerin iktisadi ve ideolojik etkileri ağır basarken, savaşın son yılları faşizmin ezildiği ve demokrasilerin kazandığı yıllar olacaktır. Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.

alan ve Parti Genel Başkanı'nın farksız başkanlığında çalışacak olan, inzibat ve intizam içinde, şuurlu ve çalışkan bir müstakil grubun icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de, kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz...⁴⁹ Genel Sekreter Fikri Tuzer de aynı şekilde “bu gurubun Büyük Millet Meclisi'nde...murakabe uzvunun (denetleme organının) doğmasını temine yönelik” olduğunu açıklamaktadır.⁵⁰

Müstakil Grubun kurulması konusunda Beşinci Kurultay'da çeşitli görüşler ileri sürülmüş, tartışmalar olmuştur. Bunlardan Hikmet Bayur; Parti Müstakil Grubunda yer alacak kişilerin müzakerelere iştirak edemeyişini, karar alındığı zaman etkili olamayacağını eleştiri konusu yaparak, “bu 21 arkadaştan bu hakkın ekseriyetin verdiği bir kararla nezediyoruz; bizim böyle bir hakkımız var mıdır? 21 kişiyi kararlarda müessir olmak hakkından mahrum edebilir miyiz?” şeklinde eleştirmiştir.⁵¹

Haşim Gür “Müstakil Grup teşkilatını grupta oylarını kullanamayacakları, Mecliste kullanacak olmaları sebebiyle eleştirmektedir. Çünkü eğer grupta kullanacak olurlarsa belki önemli bir düşünce o anda başka karar alınmasını engelleyecektir. Bunu orda söylemeyerek Mecliste söylemeleri parti kararının dışına çıkmayacak olan arkadaşları yine kendi arzu ettikleri gibi kararı vermeye sevk edeceğinden hiçbir amaca hizmet etmeyecektir.” Ayrıca bu 21 arkadaşı seçme yetkisini kendisinde bulmadığını ve zaten millet tarafından denetlendiklerini, bunun sonuçlarını aldıklarını ifade etmişlerdir.⁵²

Sırrı İçöz de benzer şekilde müstakil grup üyelerinin grup müzakerelerine iştirak etmemesini ve oy kullanmamasını eleştirerek, grupta müzakereye katılmaları fakat oy kullanmamaları, Mecliste serbest olmaları şeklinde bir düzenleme getirilmesini teklif etmişlerdir.⁵³

Mecdi Sayman “Müstakil Gruba ayrılacak parti grup arkadaşlarını aynı aile fertlerinden olarak kalacak ve yalnız apartman içinde kat değiştirecek manasına anladığını söylemiştir. Bu nedenle neden kabineye dahil olmadıklarını anlayamadıklarını ifade etmiştir. Bu madde konmadan da eğer adet olarak lazım geliyorsa gene vaki olabilirdi. Uygulamada istenirse kendi

⁴⁹ Kadri Kemal Kop (Der.), **Milli Şef İnönü'nün Hitabe, Beyanat ve Mesajları**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1941, s. 38.

⁵⁰ **Akşam**, 1 Haziran 1939.

⁵¹ **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 31.

⁵² **A.g.e.** s. 33.

⁵³ **A.g.e.**, s. 37.

liyakatını gösteren bir gruptan istifade ettirilip kabineye alınabileceğini, dolayısıyla kendilerini rencide edecek böyle bir maddenin neden konduğunu anlayamadığını” ifade etmiştir.⁵⁴

Mümtaz Ökmen “Grup üyelerinin parti içinden oldukları ve parti üyelerinden hiçbir ayrıcalık göstermediklerini, partiye de cebren girilmediğini hatırlatarak Hikmet Bayur’a karşı çıkmaktadır. Fakat bunu yaparken de Müstakil Grubun parti teşkilatından ayrı bir hüviyet olmadığını, doğrudan doğruya parti içinde bir teşkilat olduğunu doğrulamaktadır.”⁵⁵

Abdurrahman Naci Demirağ “Müstakil Grup üyelerinin parti müzakerelerine iştirak edip, fikir beyan edip oy kullanamayacak olmalarını onaylamaktadır. Çünkü ona göre mademki tenkit için kurulmuştur, reye iştirak ederlerse tabiatıyla sonradan heyet-i umumiye de tenkit yapamazlar. Fakat reylerini izhar etmeleri behemahal lazımdır.”⁵⁶

Sonunda Genel Başkanın işareti üzerine çalışmasına başlayan Kurultay parti tüzüğünde gereken değişikliği yaparak, parti bünyesi içerisine “Müstakil Grup” teşkilatını eklemiştir.⁵⁷

Müstakil Gurubun oluşturulması nedeniyle Büyük Millet Meclisi Parti Gurubuna ve bu gurubun Haysiyet Divanına ve Parti Divanına karşılık gelen hükümlere Müstakil Grubu da içine alacak bir şekil verilmesi zorunlu görülerek maddelerde ona göre ilaveler yapılmış ve bu suretle aynı partinin iki organına ait faaliyetler arasında birbirini tamamlayıcı ve kuvvetlendirici bir uyum sağlanmıştır. Encümen, oluşturulan Müstakil Gurubun, parti faaliyetinin daimi bir denetleme ile daha verimli bir şekilde ilerlemesine ve Büyük Millet Meclisi mesaisinin ülke sorunlarını iki cepheli olarak tetkik altında bulunduracak şekilde gelişmesine yol açacağı kanaatine varmıştır.⁵⁸

Müstakil Gurubun İnönü’nün daha önceki siyasal konuşmaları doğrultusunda, hükümet üzerindeki siyasi denetimin artırılması kaygısıyla oluşturulduğu açıktır. Amaç hükümet icraatı karşısında Meclis denetimine daha çok önem vermektir.⁵⁹

İnönü bu günlerde mevcut rejim için düşündüğü gelişmenin klasik bir demokrasi yönünde olduğunu açığa vuran beyanatlarda bulunmuştur. Mesela

⁵⁴ A.g.e., s. 38.

⁵⁵ A.g.e., s. 38-39.

⁵⁶ A.g.e., s. 74.

⁵⁷ Giritlioğlu, a.g.e., s.148.

⁵⁸ **CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program-Nizamname Encümeni Raporu**, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

⁵⁹ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi** (1938-1945), C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78-79.

Daily Telegraf gazetesi muhabirine verdiği bir demecinde şöyle demiştir. “...*Vaziyet inkişaf ettikçe rejimi yeni hal ve şartlara uydurmak zaruret ve imkânı hasıl oldu. Ve mesela, riyaseticumhurda vukua gelen değişiklik münasebetiyle yapılan serbest intihap ve son zamanlarda mecliste bir müstakil grubun teşkili hallerinde olduğu gibi halk, tedricen idarede daha vâsi bir iştirak hissesi kazanmıştır...*”⁶⁰

Müstakil Grubun Yapısı

Buraya kadar izah etmeye çalıştığımız gelişmelerle kurulan Parti Müstakil Grubunun Başkanı partinin değişmez genel başkanıdır. Başkan vekili müstakil mebuslar arasından onun tayin ettiği kişidir.⁶¹ Dolayısıyla müstakil grubun en büyük zaaflarından birinin başkanlık konusunda olduğu muhakkaktır.

Beşinci Kurultay’ın toplanmasından az evvel, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Rana Tarhan bakanlıktan istifa ettirilerek, Müstakil Grubu kurmaya memur edilmiştir.⁶² Ali Rana Tarhan hem yüksek fazileti hem de dürüst karakteri ile grubun başında hakiki bir teminat olarak görülmektedir. Partinin en güzide ve en değerli unsurlarını seçerek İnönü’nün muvaffakati ile onları kendi grubuna almıştır denmektedir.⁶³

İlk kurulduğunda Müstakil Grup üyeleri: Hüsametdin Kural, Atıf Akgüç, Fazlı Güleç, Emin Aslan Tokat, Zeki Mesut Alsan, Aziz Akyürek, Nakiye Elgün, İzzet Arukan, Ali Rana Tarhan, Ahmet Şükrü Esmer, Ziya Karamürsel, Şehime Yunus, Ali Rıza Türel, Sadri Ertem, Emrullah Barkan, Rıdvan Nafiz Edgüer, Hüsnü Kitapçı, Fuat Sirmen, Kemalettin Kami, Abdurrahman Naci Demirağ, Nazım Poroy.⁶⁴

Altıncı Büyük Kurultayda çeşitli devlet kolları ve Meclis Encümenleri çalışmalarının yakından takip edilebilmesi için üye sayısının 21’den 35’e çıkarılması teklif edilmiştir.⁶⁵ CHP Altıncı Büyük Kurultayının kabul ettiği Müstakil Grup Üyeleri şunlardır: Rıfki Refik Pasin, Hıfzı Oğuz Bekata, Ziya Yörük, Tahsin Banguoğlu, Muhtar Ertan, Bülent Osma, Hıfzırrahman Raşit Öymen, Şekip Engineeri, Selahattin Batu, Şükrü Sökmensüer, Zeki Soydemir,

⁶⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s. 51.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1939.

⁶² Diğer taraftan Adalet Bakanı Hilmi Uran daha evvelce kabineden istifa ettirilerek CHP Grubunun Başkanvekili olarak getirilmişti. Yani CHP yöneticileri, Meclis gruplarına özel bir önem vermeye başlamışlardı. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 149.

⁶³ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959, s. 344-345.

⁶⁴ **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, s. 9.

⁶⁵ **CHP Altıncı Büyük Kurultayında Parti Müstakil Grubu Raporu**, **Ulus**, 12 Haziran 1943.

Necmi Osten, Kazım Aydar, Dr. Hayrullah Diker, Vehbi Sarıdal, Ali Rana Tarhan, Münir Bilsel, Tezer Taşkiran, Muhittin Taner, Fuat Çobanoğlu, Şevket Turgut, Refik Fenmen, Ali Muzaffer Göker, Nasuhi Baydar, Haldun Sarhan, Feyzullah Uslu, Dr. Kemali Beyazıt, Lütfi Ülkümen, Sabiha Gökçül, Süreyya Anamur, Esat Tekeli, Suut Kemal Yetkin, Yusuf Duygu Karşloğlu, Şinasi Devrin, Hamit Pekcan.⁶⁶

Nizamnamenin 125. maddesine göre “Parti mebuslarından kurultay umumi heyetince seçilen 21 arkadaş meclis içinde müstakil bir hüviyet taşırlar. Bunlar grup toplantılarında hazır bulunurlar. Fakat mütalaa beyan ve reye iştirak edemezler. Buna karşı meclisin umumi heyetinde mütalaaı kendi gruplarının kararına göre beyan ederler ve reylerini kullanırlar.”⁶⁷

126. maddeye göre “Müstakil Grupta reis vekili müzakereleri idare için kendisine bir vekil tayin edebilir. Müstakil Grup kendi azaları arasında umumi toplantılar yapar ve kararlar verir. Müzakere usulü meclis grubunun hükümlerine tabidir. Müstakil Grubun bu grupça Millet Meclisi’nin her içtima senesi başında seçilen üç azadan oluşan bir idare heyeti vardır.”⁶⁸

127. maddeye göre Müstakil Grup Heyeti Umumiyesi partiye mensup olmayan mebus müzakerelerine dinleyici olarak davet edilebilir.⁶⁹

Madde 128’de Parti Müstakil Grubunun Vazifesi ise şöyle ifade edilmiştir:

-Devlet işlerinin iyi cereyanını parti nizamname ve programının ve Büyük Kurultay Kararlarının en iyi tatbik edildiği meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir. Bu grup dört senelik faaliyet hakkında gelecek kurultaya rapor takdim eder.

-Müstakil Grup, umumi heyetinin kararıyla İcra Vekillerinden sual ve istizah yapabilir ve İcra Vekilleri ile mecliste güvenoyu isteyebilir. Aynı şekilde hükümetten herhangi bir meselenin mecliste alenen müzakereye konulmasını talep edebilir.

-Müstakil Grup Reisi Vekili parti hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye, nifak, ihtiras ve şahsiyata mani olmaya bilhassa dikkat eder.⁷⁰

⁶⁶ Osman Akandere, “TBMM’de Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grubun Yapısı ve İşlevi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1998, Sayı: 3, s. 70-71.

⁶⁷ *CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, s. 76.

⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁹ Aynı yer.

⁷⁰ Aynı yer.

Görev tanımından anlaşılacağı üzere Müstakil Grup Reisi Vekili parti hükümetinin başarısına hizmet etmekle görevlidir.

129. maddeye göre “Müstakil Grup azaları sıfat üzerinde buldukça, parti hükümetine aza seçilemezler”.⁷¹

130. maddeye göre “Müstakil Grup Reisi Vekili devlet ve partinin resmi ve hususi bütün teşekküllerinde, meclis grup reis vekilleriyle aynı haklara sahiptir.”⁷²

Nitekim Hilmi Uran’ın da hatıralarında belirttiğine göre “Müstakil Grup azası orada aza bulunduğu müddetçe kabineye giremezdi. CHP grup toplantılarında Müstakil Gruba mensup olanlar da bulunur, fakat müzakerelere iştirak etmez, sadece konuşulanları dinlerlerdi. Müstakil Grup toplantılarında ise o guruba mensup olanlardan başkası bulunamazdı.”⁷³

Yani Müstakil Gurubun oluşması ile birlikte Meclis içerisinde bir çeşit muhalefet teşkilatı kurulmuş oluyordu. Bu hareket; Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı, Meclis içinde muhalefet yapılmasını arzulayan zihniyetin bir ifadesi olarak görülebilir.⁷⁴

Müstakil Grubun Çalışmaları

Halk Partisi Müstakil Grubuna seçilen mebuslar 3 Haziran 1939 tarihinde Kurultay kapandıktan sonra Meclis’ teki özel bir dairede ilk toplantısını yapmıştır.⁷⁵Bu tarihten itibaren Müstakil Grup 1939-1943 yılları arasında 136 grup toplantısı yapmıştır.⁷⁶

Geçen bu dört yıl içinde Müstakil Grubun grup çalışmaları yapılırken devletin iş kolları ve Meclis Encümenleriyle orantılı olarak uzmanlığa dayanan işbölümü yapılmış, önemli işlerin grupça görüşülmesinden önce 3-5 kişilik tali komitelerce incelenmesi usulü benimsenmiştir. Grubun haftalık muntazam toplantılarından başka ihtiyaca göre özel toplantıları olmuş; büyük grup toplantıları bütün grup tarafından, Parti tali komisyonlarının çalışmaları da ilgili memur edilen üyeler tarafından takip edilmiştir. Grup çalışmalarında bir yandan Meclis’teki mesai için hazırlanılmış, bir yandan da Parti Büyük Grubunda konuşulan işlerle Hükümetin karar ve icraatından lüzumlu görülenler görüşülmüş ve tartışılmıştır. Gereklikçe Başvekil ve

⁷¹ Aynı yer.

⁷² CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, s. 77.

⁷³ Uran, a.g.e., s. 344.

⁷⁴ Giritlioğlu, a.g.e., s. 149.

⁷⁵ Cumhuriyet, 4 Haziran 1939.

⁷⁶ Akandere, “a.g.m.”, s. 72.

vekillerin huzuru ile yapılan görüşmelerde Hükümetten yeni ve tamamlayıcı izahat alınarak üyelerin aydınlatılması ve buna karşılık olumlu ve yapıcı eleştiri ve dilekleri Hükümetin öğrenmesi sağlanmıştır.⁷⁷

Grup tarafından tali komisyonlara incelenilerek üzerinde önemle durulan konular arasında; mebusların teşrii masuniyeti, mali senenin takvim yılı ile birleştirilmesi, Arzuhal Encümeni kararlarının sınırlandırılması, cephe gerisi ve pasif korunma, harp maliyesi, maarif işleri, nesebi gayri sahih çocuklar, ticaret odaları ve meslek teşkilatı, hayat pahalılığı, sıhhi durum ve sosyal yardım gibi konular vardır.⁷⁸

Bunun yanında Grup belirli bir Vekâletin ana faaliyet alanları üzerinde uzman kişilerden oluşan bir komiteye de incelemeler yaptırmaktadır.⁷⁹

Meclis Çalışmaları ise Grupta hazırlanır, encümenlerde başlar. Grup azalarının encümenlerdeki faal durumları kanun taslaklarının daha encümenlerde iken takip edilmelerini mümkün kılarak Meclis'teki çalışmaların hazırlığını kolaylaştırmıştır. Gerek kanun taslaklarının encümenlerden olgunlaşarak çıkması, gerek önemli konular üzerinde Gruba davet edilen vekillerle önceden fikir alışverişi ve uzlaşma sağlanması Mecliste grup adına sık sık müdahalede bulunmaya gerek bırakmamıştır. Bu müdahalelerin yerinde olmasına ve Grubun ortak görüşünü yansıtmasına özellikle dikkat edilmiştir.⁸⁰

Hükümetin program ve beyannameleri, bütçe müzakereleri, harici siyasi anlaşmalar, memurlar baremi, Milli Korunma, Varlık Vergisi, teknik öğretim gibi önemli konularda ortak görüşler ifade edilmiştir. Avrupa dış siyaseti hakkında Hariciye Vekili'nden dış ticarete ve hayat pahalılığına dair, Ticaret Vekilinden pazarlıksız satış mecburiyeti hakkındaki kanun uygulamalarına dair, ilgili vekillerden okul kitapları ve ders saatleriyle programlarda istikrar üzerine Maarif Vekiline sorular sorulmuştur. Müstakil Grubun Meclisteki müdahalelerine neden olan önemli konular arasında devlet memurları aylıkları ve Milli Korunma Kanunu yer alır.⁸¹

Yine Müstakil Grup 1943-1946 yılları arasında 108 toplantı yapmış ve 49 değişik konu üzerinde raporlar hazırlanmıştır. Müstakil Grup'un bu dönemde ele aldığı konuların belli başlıları şunlardır; tıfısla mücadele, pasif

⁷⁷ CHP Altıncı Büyük Kurultayında Parti Müstakil Grubu Raporu, Ulus, 12 Haziran 1943.

⁷⁸ Ulus, 12 Haziran 1943.

⁷⁹ Ulus, 12 Haziran 1943.

⁸⁰ Ulus, 12 Haziran 1943.

⁸¹ Ulus, 12 Haziran 1943.

korunma, toprak mahsülleri vergisi, harp ekonomisi, bütçelerin tetkiki, memurlara yardım, gayrimenkul kira bedelleri, sosyal yardım, ülkede zirai kredi ve köylünün ekonomik teşkilatlandırılması, Adliye Vekâleti İşleri, inhisar fiyatlarının artırılması, İktisadi Devlet Teşekkülleri, basın yayın işleri, Danıştay işleri, Türk parasının resmi dış değeri, Din İşleri Reisliği, İstatistik Umum Müdürlüğü İşleri, sağlık ve sosyal yardım işleri, devlet arşivi gibi.⁸²

Nitekim Başkan Vekili Ali Rana Tarhan başkanlığında toplanan CHP Müstakil Grubunun gündem gereği Türk Parasının dış ilişkilerdeki değeri konusunu incelemekle görevlendirilmiş olan sözcüler tarafından hazırlanan rapor üzerinde görüşmelerde bulunduğu olmuştur.⁸³

Yine CHP Müstakil Grubu gündemi gereği Gümrük ve Tekel Bakanlığı işlerine ait hazırlanmış olan raporu Bakanın huzuruyla incelemiştir. Bakan rapordaki konular hakkında görüşlerini ifade etmiş ve söz alan üyelerin ileri sürdükleri görüşler üzerinde aydınlatıcı demeçlerde bulunmuştur.⁸⁴

Bu arada Müstakil Grup Reis Vekili Ali Rana Tarhan'ın 1943-1944 ders yılı çalışmaları için Ankara'da yapılan törene katılması, yedek subay okulunu bitiren asteğmenlerin diploma törenlerinde yer alması, Abdülhalik Renda ve Başkanvekili Şükrü Saraçoğlu ile beraber maçlara gitmesi Grubun ayrı bir hüviyet olarak anılmasına işaret etmektedir kanaatindeyiz.⁸⁵

Müstakil Grup üyelerinin bazı konuları araştırmak veya incelemek üzere aralarında işbölümü yaptıklarında üzerlerine aldıkları işleri yerine getirirken daima parti programını, parti kongresi mukarreratını, reisicumhur nutuklarını göz önünde tutarak çalıştıkları hatırdan çıkarılmamalıdır.⁸⁶

Gündeminde muayyen bir madde olmadığı zamanlarda muhtelif yurt meseleleri ve meclis işleri konusunda konuşarak toplantılarını yapıp dağılan Müstakil Grup İdare Heyetinin aydınlanmak amacıyla da çeşitli bakanları gruba davet ettiklerine rastlanmaktadır. Örneğin Müstakil Grubun II. Dünya Savaşı yıllarında halkın yaşadığı ekonomik güçlüklerle ilgili konularda ayrıntılı izahatlar istediği görülmüştür.⁸⁷

1944 yılında “Bütçenin nasıl tetkiki lazımdır?” konusunu incelemek için CHP Müstakil Grubu tarafından seçilen 6 kişilik komite tarafından

⁸² Akandere, “a.g.m.”, s. 72-73.

⁸³ **Ulus**, 14 Haziran 1945.

⁸⁴ **Ulus**, 28 Haziran 1945.

⁸⁵ **Ulus**, 11 Ekim 1943; **Ulus**, 21 Ekim 1943; **Ulus**, 25 Ekim 1943.

⁸⁶ **BCA 490-0-001-000-000-267-1062.**

⁸⁷ **BCA 490-0-001-000-000-267-1062.**

hazırlanan rapor bu Grup tarafından yapılan bir başka çalışmadır. Bu komitenin hazırladığı raporda Türkiye’de bütçenin yapılışı mevcut şartlarda başka memleketlerle de kıyaslanarak ortaya konmakta ve bu konuda yapılması gerekenler görüş ve öneriler halinde adeta bir danışma organı gibi ortaya konulmaktadır.⁸⁸

Tüzük gereğince Müstakil Grubun Başkanı doğrudan doğruya CHP Genel Başkanına, yani İnönü’nün şahsına bağlı idi ve ondan emir alırdı. Dolayısıyla Müstakil Grubun ana parti olan CHP’ne karşı, ciddi bir muhalefet vazifesi yapmak şöyle dursun, CHP derecesinde meseleleri eleştiremez ve ele alamaz duruma geldiği söylenmektedir.⁸⁹

Müstakil Grup üyeleri ise Meclisteki konuşmalarında genellikle Hükümete duydukları güveni dile getirmişler, Hükümetin uygulamalarını haklı bularak desteklemişlerdir. Zaman zaman da görüşlerini bildirip, ılımlı eleştirilerde buldukları olmuştur.⁹⁰

Genellikle bütçe ve hükümet uygulamalarının tamamına ait görüşmelerde grup başkan ve üyeleri beklenen denetleme görevini yapamamışlar, hükümet uygulamalarını hep olumlu ve takdîrkâr bir şekilde karşılamışlardır.⁹¹

Müstakil Grubun kendi toplantılarında bazen çok iyi hazırlanmış Grup azası tarafından kabine azası hakkında Müstakil Grupça çok defa ciddi eleştiriler yapılmış ve hükümet azası zaman zaman sıkıştırılmıştır. Fakat bu kadarı aslında Halk Partisi ana grup toplantılarında da yapılmakta, hem de daha sert ve daha saygısız şekilde yapılmaktadır. Fakat bütün bu eleştiriler parti içinde kalarak dışarıya sızmamakta ve mesela bir vekili gerekirse yerinden etme gibi bir etki yaratmamaktadır.⁹²

Müstakil Grup bu dönemde hiçbir konuda hükümete karşı aleyhte ya da çekimser oy kullanmamış ve her zaman hükümeti kayıtsız şartsız desteklemiştir.⁹³ Çetin Yetkin’in deyiimiyle denilebilir ki, Müstakil Grup en çok eleştirilmesi gereken konularda en çok alkış tutanlardan olmuştur.⁹⁴

⁸⁸ BCA 030-10-00-00-526-16.

⁸⁹ Giritlioğlu, a.g.e., s. 149.

⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, 26.06.1939, s. 280; TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, 26.06.1940, s. 163-164; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 18, 26.05.1941, s. 162-163; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, 27. 04. 1942, s. 246; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 28, 11.11.1942, s. 22; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, 17.03.1943, s. 26; TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, 17.12.1945, s. 88-89.

⁹¹ Turan, “a.g.m”, s. 42.

⁹² Uran, a.g.e., s. 345.

⁹³ Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), s. 80.

⁹⁴ Yetkin, a.g.e., s. 180.

Hilmi Uran Meclisin aleni toplantılarında Müstakil Grubun, asıl ana parti gurubundan daha çekingen, daha ihtiyatlı davrandığını öne sürmüştür. Uran'a göre "başı yine Halk Partisi Genel Başkanına bağlı ve yalnız adı müstakil olduğunu herkesin bildiği böyle suni bir muhalefet ve tenkit unsuruna güvenip de, sonuna kadar kimse de bir şey ummamıştı ve sunilik gurubun büyük zaafı olmuştu."⁹⁵

"Hatta Müstakil Grup, müstakil olmaktan çok bir CHP üyesi mebusan daha çok CHP'li olmuştur" denmektedir. Buna rağmen Müstakil Gurubun hiçbir faaliyeti olmadığı düşünülmemelidir. Müstakil Grup üyeleri Mecliste pek sık olmamakla beraber ve son derece ılımlı eleştirilerle görüş bildirmişler, özellikle ekonomik konularda, dönemin siyasi üslubu içinde ve ılımlı bir tarzda, hükümeti eleştirmişler ve önerilerde bulunmuşlardır.⁹⁶

Müstakil grup toplantıları hakkında bilgiler, basına resmi tebliğ biçiminde, tıpkı CHP Meclis Gurubu tebliğleri gibi sunulmuş ve basında da CHP Meclis Gurubu'nun resmi tebliğlerinin yanında bir ikinci resmi tebliğ şeklinde yayınlanmıştır.⁹⁷

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemindeki uygulamalardan biri olan Parlamento içi örgütlü, fakat güdümlü bir muhalefet girişimi olan Müstakil Grup hakkında pek çok görüş ileri sürülmüş ve değerlendirme yapılmıştır.⁹⁸ Tunaya, Müstakil Grup için "...hiçbir zaman muhalefet göstermemiş ve çok partili rejime intikal sırasında silik ve renksiz kalmıştır" demektedir.⁹⁹ Yine Goloğlu Müstakil Grupla ilgili değerlendirme yaptığı satırlarında: "...Müstakil Grup adlı örgütün niteliği; halk idaresi, ulusal egemenlik, demokratik rejim, çok partili düzen ideallerini gerçekleştirmeye elverişli değildi, hatta bu ideale karşıtı"¹⁰⁰ diyerek aynı kanaatleri taşıdığını göstermiştir.

İktidarda bulunan CHP'nin içinden seçilen bu grubun demokratik bir denetleme yapamayacağını belirten F.H. Tökin de Müstakil Grupla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "Bu grup, milletin tam ve genel isteğiyle iktidar partisinin karşısına çıkamıyordu ve bu grup iktidar partisiyle eşit haklara sahip değildi. Siyasi denetleme işini güçlü bir şekilde başarmaktan yoksundu. Bu deneme gerekli demokratik idare sistemini uygulayamadı.

⁹⁵ Uran, a.g.e., s. 345.

⁹⁶ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi** (1938-1945), s. 80.

⁹⁷ Aynı yer.

⁹⁸ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 165.

⁹⁹ Tunaya, a.g.e., s. 563.

¹⁰⁰ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, Ankara, 1974, s. 18

Müstakil Grubun adamları iktidar partisinin adamlarıydı. Ve bunlar iktidar partisini ne kadar denetleyebilirlerdi?”¹⁰¹

Müstakil Grubun kurulma amacının bir dış politika konusu olarak değerlendirilebileceğine ilişkin bir kanaat Koçak tarafından belirtilmektedir. Koçak Türkiye'nin batılı demokratik ülkeler ile aynı ittifaka girmek yolunda epey mesafe alındığı bir dönemde Türk yöneticilerinin kendilerini “liberal” eğilimde bir yönetim olarak göstermek istemelerinin böyle bir teşebbüse geçilmesini gerekli kılmış olabileceğini belirtmektedir.¹⁰²

Müstakil gurubun kurulması kimi yazarlar ve çevrelerce çok partili düzene geçmeyi amaçlayan bir adım olarak da değerlendirilmiştir.¹⁰³

Müstakil Grup Reis Vekili Ali Rana Tarhan ise Müstakil Grubun eksiklerini veya kusurlarını kabul etmektedir. Fakat “*Yeni siyasi partiler esaslı program farkları mı doğurmuştur. Yoksa aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen, endişeye yer verecek ve milletin bünyesini sarsacak mahiyette ihtiras partileri midirler? Bunun için hüküm vermekte acele etmeyelim...*” diyerek Grupla ilgili bir savunma yapmaktadır.¹⁰⁴

Dönemin siyasal hayatını yakından bilenler belki de bir muhalefet organı olarak bu gurubun sözünün edilmesini bile yadırgayacaklardır. Fakat Müstakil Gurubun önemi şuradadır: Avrupa’da “tek parti, tek şef” sistemlerinin pek canlı olduğu ve bunun Türk siyasal sistemine çok uygun düştüğü bir sırada Türkiye’de örgütlü de olsa bir muhalefet fikri terk edilmemiştir. Nitekim Saraçoğlu Hükümeti sırasında, Celal Bayar’a Grup Başkan Vekilliği teklif edilince, Bayar “Müstakil Grup Başkanlığına tercih ederim” şeklinde cevap vermiştir. Demek ki bütün siyaset adamlarının CHP’li olduğu bir dönemde, Bayar bu muhalefet gurubunun başkanlığını Parti Grup Başkan Vekilliğine tercih etmiştir.¹⁰⁵

Ülkede 1945 yılı Haziran ayından itibaren yaşanan gelişmeler, çok partili hayata geçiş ve 1946 yılı başında Demokrat Parti’nin kurulmasından sonra Müstakil Grubun kaldırılmasına karar verilmiştir. Müstakil Grup da 4 Mayıs 1946 günü son toplantısını yaparak grubun bugüne kadar yaptığı çalışmalar ve hazırladığı raporların bir broşür halinde yayınlanmasına karar vermiştir.¹⁰⁶

¹⁰¹ F.H.Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi** (1839-1965), Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 76.

¹⁰² Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 233.

¹⁰³ Yetkin, **a.g.e.**, s. 180.

¹⁰⁴ **Aydın Tarihi 1**, Sayı:150, 1946, s. 14.

¹⁰⁵ Timur, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁰⁶ **Tanin**, 5 Mayıs 1946.

Tüzükteki Müstakil Gruba ait maddeler kaldırılırken CHP'nin demokrasi yolunda bir denemesi olan Müstakil Grup müessesesi, altıncı ve yedinci Büyük Millet Meclisi devrelerinde, memleketin parti hizmetinde önemli ve feragatlı çalışmalar yapan kıymetli bir hüviyeti olarak değerlendirilmiştir. Fakat son siyasi şartlarda partinin bütün kuvvetlerini toplaması gerektiğinden bu baptaki teklif uygun görülerek kabul edilmiştir.¹⁰⁷

Sonuç

Müstakil Grup'un mahiyeti ve faaliyetleri konusunda bir değerlendirme yaparken ülkenin içinde bulunduğu dönemin iç ve dış koşullarını birlikte göz önünde bulundurmamak gerektiğine şüphe yoktur.

Milli Şeflik ve Değişmez Genel Başkanlık uygulamalarının var olduğu bir ortamda iç politik ortam aslında tüzükte yapılan değişikliklerle İsmet İnönü lehine görünse de Atatürk sonrası bir belirsizlik ortamıdır ve bu anlamda İnönü'nün sorumluluğu büyüktür. Dolayısıyla Müstakil Grubun kurulması ister iç politikada küskünleri de içine alarak güvenli bir alan oluşturma ihtiyacından, ister kendi demokrasi ideali gereği olsun üzerinde önemle durulması gereken bir girişimdir.

Müstakil Grubun faaliyet gösterdiği dönem yine Atatürk'ten sonra ve II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasındaki zorlu dış şartların var olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla beklenen denetleme görevini yerine tam olarak getirememiştir. Fakat II. Dünya Savaşı sonrası oluşan rejim için uygun ortam hazırlamaya bir anlamda katkısı olduğunu Demokrat Parti'nin kurulmasıyla görmekteyiz. Öyle ki bu girişim sadece daha önce uygulanarak başarısızlığa uğramış çok partili hayata geçişin bir başka denemesi ya da ön hazırlığı olarak da nitelenebilir.

Müstakil Grubun başarısızlığında etkili olduğu söylenen tek parti iktidarı ve değişmez genel başkanlık uygulamaları kaldırılmış olsa da, Türk siyasi hayatında çok partili düzene geçildikten sonra da bazı istisnalar dışında örtülü bir şekilde değişmez genel başkanlık uygulamasının devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır kanaatindeyiz.

Güdümlü olduğu yorumları yapılan Müstakil Gruba benzer şekilde yine çok partili hayata geçildikten sonra da bağımsız partilerin güdümlülüklerine çeşitli şekillerde rastlamak mümkün olmuştur. Dolayısıyla grubun denetleme

¹⁰⁷ **CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı Program- Tüzük Komisyonu Raporu**, 10.05.1946, s. 5-6.

görevini yerine getirememesi ve CHP kontrolünde olması dönemin şartları ile birlikte değerlendirildiğinde daha olağan karşılanacak bir olgu gibi görünmektedir. Kaldı ki muhalefet partilerinin kayıtsız şartsız muhalefet eden, çözüm odaklı olmayan kavgacı yapısı da demokratikleşmeye katkı sağlamamaktadır.

Kaynakça

BCA 030-10-00-00-526-16.

BCA 490-0-001-000-000-267-1062.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, 26.06.1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, 26.06.1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, 26.05.1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, 27.04.1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 28, 11.11.1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, 17.03.1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.20, 17.12.1945.

CHP Beşinci Büyük Kurultayında Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'nün İrat Buyurdukları Nutuk, Ankara, 29.05.1939.

CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program-CHP Nizamname Encümeni Raporu, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı Program- Tüzük Komisyonu Raporu, 10.05.1946.

Beşinci Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi, Ankara, 29.05.1939.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 29.05.939- 03.06.939, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

Aydemir, Şevket Süreyya; İkinci Adam, (1938-1950), C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

Ahmad, Feroz; Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.

Bila, Hikmet; CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1979.

Esmer, Ahmet Şükrü; Sander, Oral; Olaylarla Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

- Giritlioğlu, Fahri; **Cumhuriyet Halk Partisi'nin Doğuş Safhası** C. 1, 1. Kısım, "Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevki", Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- Goloğlu, Mahmut; **Milli Şef Dönemi** (1939-1945) Turhan Kitabevi, Ankara, 1974.
- Jaeschke, Gotthard; **Türkiye Kronolojisi** (1938-1945), TTK Basımevi, Ankara, 1990.
- Koçak, Cemil; **Türkiye'de Milli Şef Dönemi** (1938-1945), C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Koçak, Cemil; "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye** (1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Kop, Kadri Kemal (Der.); **Milli Şef İnönü'nün Hitabe, Beyanat ve Mesajları**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1941.
- Nadi, Nadi; **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964.
- Tökin, F.Hüsrev; **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi** (1839-1965), Elif Yayınları, İstanbul, 1965.
- Oran, Baskın; **Türk Dış Politikası**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Timur, Taner; **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Toker, Metin; **Tek Parti'den Çok Parti'ye**, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi, (y.y), 1970.
- Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler** 1859-1952, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.
- Uran, Hilmi; **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959.
- Uyar, Hakkı; **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- Yetkin, Çetin; **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi** (1930-1945), Altın Kitaplar Yayınevi, (y.y.)1983.
- Zürcher, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi** C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Akandere, Osman; "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup'un Yapısı ve İşlevi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 1998, Sayı: 3, Isparta.
- Turan, Mustafa; "Cumhuriyet Döneminde İki Deneme: Siyasi Müsteşarlıklar ve Müstakil Grup", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, Sayı: 2, Yıl: 1999.

Ayn Tarihi 1, Sayı: 150, 1946.

Akşam 25 Mart 1939.

Akşam 1 Haziran 1939.

Cumhuriyet 12 Kasım1938.

Cumhuriyet 30 Mayıs 1939.

Cumhuriyet 1 Haziran 1939.

Cumhuriyet 4 Haziran 1939.

Tanin 5 Mayıs 1946.

Ulus 12 Haziran 1943.

Ulus, 11 Ekim 1943.

Ulus, 21 Ekim 1943.

Ulus, 25 Ekim 1943.

Ulus, 14 Haziran 1945.

Ulus, 28 Haziran 1945.